
Bjørn Sørenssen

Arbeiderfilmen i Norge 1928 – 1940

«Ser en bort fra Sovjet-Samveldet, har norsk arbeiderrørse gjennom mange år hatt en overlegen førerstilling i Europa når det gjelder arbeiderfilm. I løpet av 11 år er det lagd 15 – 20 slike filmer her i landet – stort og smått regnet med – de er spilt for hundretusen og har vært med på å brøyte vei for filmen som kulturfaktor i det moderne samfunnslivet.»

Disse selvbevisste ordene skrev Sigurd Evensmo i en artikkel om den norske arbeiderfilmen i «Arbeiderbladet» i 1939. Til tross for at han uttaler seg uten å hen vise til den tyske og østerrikske filmproduksjonen når det gjelder påstanden om norsk arbeiderbevegelses «overlegne førerstilling» på dette området, har han i hvert fall sine ord i behold når det gjelder tida etter 1935, da utviklingen innenfor den norske arbeiderfilmen aksellererte voldsomt. Han er også for beskjeden m.h.t. antall filmer – «stort og smått regnet med», – da vi i dag har oversikt over ca. 40 filmer. 35 mm og 16 mm, som ble til innenfor den nevnte 11-årsperioden.

17 av de 34 filmene som Bjørn Sørenssens filmografi har registrert, ble til åra 1934 og 1935. Sentralt i dette arbeidet sto Per Lie, og det etterfølgende avsnittet fra Bjørn Sørenssens avhandling «GRYR I NORDEN». NORSK ARBEIDERFILM 1928 – 1940 I INTERNASJONALT PERSPEKTIV (1980) handler nettopp om Per Lie.

AOF – Per Lie og 16mm-produksjonen

«Men Per Lie ville ikkje nøye seg med det. Ein kveld ringde han og spurde om eg ville vere med og lage film. Opplysningsforbundet hadde skaffa seg eit 16 mm kamera, og nå hadde han planar om å lage noen korte stumfilmar med emne frå ungdomslivet og arbeidsløysa. Vi tok første scenen i kjøkenet til Haakon Lie.»¹⁾

Tidspunktet Per Lie ringte Olav Dalgard må ha vært på vårparten 1934 og scenen fra Haakon Lies kjøkken til filmen om «ungdomsliv og arbeidsløyse» ble første opptak til filmen «*Jeg er ung*», den første 16 mm-produksjonen til AOF og Per Lie. Vi skal komme tilbake til denne bemerkelsesverdige filmdebuten etter å ha sett på den voldsomme aktivitet dette første forsøket avfødte.

Erfaringene fra Østerrike viser hvilke enorme muligheter 16 mm-mediet representerte for en organisasjon som ønsket å bruke filmen uten samtidig å gjøre seg avhengig av store produksjonskostnader. I likhet med i Østerrike fulgte produksjon av 16 mm-film hakk i hæl på de første forsøkene med visning av film i dette formatet. Som nevnt i årsberetningen for 1933, ble de første tre smalfilmkopiene tatt inn til AOF på slutten av 1933 og det virker overveiende sannsynlig at innkjøp av kamera ble gjort i forbindelse med innkjøp av 16 mm projeksjonsutstyr. 16 mm var filmproduktindustriens første virkelige amatørtilbud og, slik tilfellet nå er for super-8 mm, ble utstyret ofte presentert som «pakker» for opptak og visning av familiefilm.

Sammenlignet med kostnadene i forbindelse med innkjøp av 35 mm produksjonsutstyr, var et lite opptrekkskamera av Eyemo-typen latterlig billig. Det var dessuten langt enklere å betjene og så lett at det uten større vansker kunne brukes håndholdt. De to filmene vi har bevart av denne produksjonen viser imidlertid at man hele tiden har benyttet seg av stativ ved opptak.

Ytterlige besparelser kunne gjøres m.h.t. filmen, som var noe billigere enn 35 mm-film (selv om den p.g.a. acetatbasen var relativt dyr), og ikke minst når det gjaldt laboratorieutgifter. Det skyldtes først og fremst det faktum at 16 mm-film var en *omvendt* film som i ferdig framkalt stand gir et positivt bilde uten å gå veien om negativ og kopiering. Den økonomiske fordelene innebar

også en ulempe – at originalen også ble brukt som visningskopi, noe som bidro til å redusere disse filmenes levetid ganske kraftig.

Akkurat dette faremomentet later man til å ha blitt klar over, da det for enkelte av 16 mm-filmene vedkommende synes å ha blitt framstilt internegativer fra originalkopien til kopiering eller oppkopiering til 35 mm. Det er imidlertid hevet over enhver tvil at denne bruken av originalmaterial som visningskopier har vært sterkt medvirkende til at man av hele AOFs 16 mm-produksjon i 30-åra bare har bevart to filmer.

Hvor stort omfang hadde så denne virksomheten?

Noe nøyaktig antall filmer er ikke mulig å gi, da det utvilsomt har vært produsert flere korte reportasjefilmer o.l. som rett og slett er blitt «glemte» etter at kopien er forsvunnet. Fra skriftlige og muntlige kilder er det i hvert fall mulig å navngi 23 filmer mellom 1934 og 1938, av disse finner vi hele 19 i 1934 og 1935. Det er imidlertid noe som tyder på at det i disse siste åra på 30-tallet kan ha vært laget noen flere kortere reportasjer. Men hovedvekten ligger fortsatt på 1934 og 1935, noe som skulle tyde på at den økede satsingen på «profesjonell» 35 mm fra og med «Samhold må til» fra AOFs side kom til å gå ut over 16 mm-produksjonen.

Det sentrale navn i AOFs 16 mm-arbeid er *Per Lie*, bror av Haakon Lie. Han var født i 1907 og arbeidet som sjåfør i Oslo Samvirkelag. Han kom tidlig med i omfattende faglig og politisk virksomhet. I 1927, 20 år gammel, var han med Einar Gerhardsen til Wien, der de opplevde stormen på Justispalasset og gatekampene i forbindelse med dette. Einar Gerhardsen nevner også i sine erindringer Per Lie som et aktivt medlem i «Arbeids- og kampgruppa» innenfor DNAs ungdomsbevegelse.²⁾ I tillegg til dette hadde han også flere verv innenfor Oslo Transportarbeiderforening og var med i ledelsen for DNAs barneorganisasjon, Framfylkingen, fra starten av, og var primus motor i teaterarbeidet innenfor arbeiderungdomslaget «Nybrott».³⁾

Bror Haakon hadde, som daglig leder av AOF, utvilsomt æren av å introdusere 16 mm-filmen i norsk arbeiderbevegelse, men det var Per som for alvor gjorde bruk av den, og det i forbausende sterk grad. I løpet av dette første året etter at AOF hadde anskaffet sitt 16 mm-kamera, ble det framstilt ikke mindre enn 7 filmer og av disse hadde Per Lie ansvaret for 6.

Det er usikkert hvorvidt Per Lie hadde tatt i et filmkamera før han på vårparten 1934 gikk i gang med «Jeg er ung», men det er tvilsomt. Uansett, så dokumenterer han med denne første filmen et udiskuterbart talent og en forståelse for filmspråkets muligheter som er oppsiktsvekkende.

«Jeg er ung» ble øyeblikkelig fulgt opp med en annen spillefilm av tilsvarende lengde, «*Vårt daglige brød*», med emne fra krisa på landsbygda. I denne filmen hadde *Olav Dalgard* sin debut som filmskuespiller. Filmen skildrer han slik:

«... ein tvangsauksjon i ei bygd på Land. Der var den sosialistiske læraren Bjarne Borgan kjentmann, Gunvor Sartz og eg spela hovudrollane, og handlinga gjekk ut på at bygdefolket samla seg og fekk stoppa tvangsauksjonen.»⁴⁾

Bjarne Borgen var aktiv DNA-mann som særlig var opptatt av partiets agitasjon i bygdene. Han ble senere redaktør av den kommunalpolitiske delen av partiets tidsskrift «Det 20. århundre». Gunvor Sartz var ledende i arbeiderteaterbevegelsen på 30-tallet.

Hele opplegget for filmen minner for øvrig om tvangsauksjonssekvensen i Aamot/Jensens «Hele folket i arbeid», bortsett fra at det denne gangen lykkes bygdefolket å stoppe auksjonen. Sigurd Evensmo kommenterer dette litt nærmere i 1939:

«Men det var kommet noe nytt til, litt sprø kjærlighet mellom unge mennesker, en ør-tynn handling som nok ikke var helt fri for å ha visse forbilder. «*Vårt daglige brød*» endte smukt med at den vanvørte plassgutten fik dattera til bonden – happy end og alt i orden. Det fantes nok film-idealister i arbeiderrørsla som syntes det smakte lovlig mye av velkjent filmromantikk i norsk Bjørnsondrakt.»

Hvem disse «film-idealistene» var, kommer ikke Evensmo nærmere inn på, men som manusforfatter til «Lenkene brytes» fra 1938, kan han neppe kritisere noen andre for happy end og tradisjonell filmromantikk i arbeiderfilmene.

Disse to filmene ble hurtig populære, da selvfølgelig først og fremst innenfor ungdomsbevegelsen, men da AOF gjorde opp visningsstatus for 1934, viste det seg at «Jeg er ung» overlegent toppet lista over viste filmer dette året med 84 visninger og nærmere

18000 tilskuere. «Vårt daglige brød» hadde vært vist på 58 møter for 7400 tilskuere og begge filmene hadde dermed seg utmerket i konkurranse med «Millionenes grav», «Ingenmannsland» og «Kuhle Wampe».

Det store visningstallet for disse to 16 mm-filmene reiser spørsmålet om det ble trukket kopier av disse første filmene på 16 mm-omvender-format. Ut fra den eksisterende 16-kopien som i dag finnes på AOF, må man kunne slutte at dette er en kopi og ikke en original. Det er helt usannsynlig at en original skulle kunne ha gjennomlevd så mange visninger fra 1934 og framover (filmen sto i AOFs distribusjonskatalog helt fram til krigen) uten å ha blitt vesentlig skadet. Det faller naturlig å anta at kopiering og laboratoriearbeid er gjort i Norsk Lydfilms provisoriske laboratorium i Nedre Vaskegangen 2, siden det var dette halvprofesjonelle firmaet som siden sørget for nedkopiering av filmer fra 35 mm til 16 mm for AOF.

Lokale valgfilmer i 1934

Når 16 mm-filmproduksjonen fikk sitt store gjennombrudd i den norske arbeiderbevegelsen i 1934, har dette sammenheng med det viktige kommunevalget dette året. Det gjaldt for DNA å konsolidere posisjonen fra 33-valget, helst også å gå fram og optimismen var stor i bevegelsen og partiet.

Med utgangspunkt fra de positive erfaringene fra film som propagandamiddel i 33-valgkampen, ble det nå også besluttet å bruke film i denne valgkampen. Problemet var bare at det var vanskelig å lage en film som kunne brukes i den lokalpolitiske kampen. Ved Stortingsvalget var det greit nok å presentere DNAs politiske helhetsløsning, men ved et kommunevalg var det forskjellige emner som sto i sentrum for velgernes interesse, mange av disse av utpreget lokal karakter.

Oslo arbeiderparti hadde fra tidligere løst dette ved å bevilge penger til en egen film, noe som også ble gjort i 1934 med Johs. Jensens «profesjonelle» «Fram på ny». Det var imidlertid langt mer problematisk for mindre organisasjoner som ikke var så økonomisk sterke som partiet i hovedstaden.

Her kommer 16 mm inn som en naturlig løsning på hvordan en

skulle lage relativt rimelige lokale valgfiler. AOF stilte øyeblikkelig utstyr og fotograf til disposisjon. I AOFs årsberetning for 1934 heter det:

«Erfaringene fra vår filmvirksomhet kommer nu også til nytte. Per Lie får en måneds permisjon fra sitt arbeide som kasserer i Transportarbeidernes forening i Oslo og ved også å la nettene bli til arbeidsdager greier han i løpet av denne korte tid å ta op 7 filmer som siden settes inn i valgkampen.»⁵⁾

En måneds permisjon – 6 filmer (den 7. ble aldri ferdig), det kan stå som en imponerende oppsummering av Per Lies innsats med 16 mm-kamera i arbeiderbevegelsens tjeneste. Nå ble vel riktignok to av filmene, «Jeg er ung» og «Vårt daglige brød» laget før den nevnte permisjonen. De fire filmene som ble laget i løpet av denne tida var fire lokale valgfiler for Bergen, Drammen, Buskerud og Aker. Alle fire er siden gått tapt, men ved å følge avisomtaler av filmene kan vi få et noenlunde inntrykk av dem.

Den fyldigste omtalen finner vi i «Fremtiden» for 20.9.1934 av filmen «*Buskerud i dag – og i morgen*».

«Som et nytt innslag i valgkampen i Buskerud i år har fylkespartiet foretatt en spesiell valgfilm for Buskerud. Filmen er nu innspilt og får premiere i Hønefoss allerede førstkommende søndag. Filmen har fått tittelen 'Buskerud i dag – og i morgen'.

Hvad handler den om?

En norsk-amerikaner er kommet hjem efter en del år i gullet, til far og mor på Nedre Eiker. Selvfølgelig er faren arbeiderpartimann. De blir enige om å ta en tur rundt om i vårt vakre fylke. Og så får man reisen. Selvfølgelig besøker man en rekke arbeiderstyrte kommuner og ser hvad der er gjort. 'Fremtiden' vies en omtale, man besøker Nore kraftanlegg og andre naturherligheter, og gir for øvrig et tverrsnitt av arbeidslivet i fylket. Det er handling i filmen, endog en masse pussige optrinns så folk skal få sig en god latter ved enkelte anledninger. Ikke minst morsom er optrinnet ved Drammenstrikken og bybroen. Filmen avsluttes med det store ung-

domsdemonstrasjonsmøte som holdtes på Hønefoss første søndag i september i år.

...

Per Lie, som for øvrig har forestått innspillingen av en rekke film for Arbeidernes Oplysningsforbund, har besørget fotograferingen . . .

Vi har hatt fornøielsen av å se filmen prøvespilt og vi kan bare si at den er vellykket fra ende til annen. Billedene er usedvanlig klare og gode, og Leif Berg, som på sett og vis debuterer som skuespiller, skiller seg utmerket fra sitt arbeide. I det hele tatt er filmen en hyldest til arbeidet, til slitets kvinner og menn og underbygger på en egen måte arbeiderpartiets kamp for å utnytte landets naturherligheter. Den gir anvisning på de mange arbeidsmuligheter i landet og innen Buskerud fylke.

Særlig stor interesse har selvfølgelig filmen i Hønefoss, hvor nær sagt hele byens og distriktets befolkning er med i filmen.»⁶⁾

«Fremtiden» kunne da også fortelle at premieren på Hønefoss ble sett av over 1000 tilskuere på tre overfylte visninger.

Av handlingsreferatet går det fram at det ikke kan ha vært noen utpreget kortfilm Per Lie hadde laget. Interessant er det også å legge merke til bruken av rammefortelling for å skildre forholdene i fylket. Medforfatter til manus var lyrikeren *Elling B. Solheim* som også hadde skrevet en prolog til filmen.

Vi kan også fra denne artikkelen slutte oss til at filmen har vært finansiert av fylkespartiet i Buskerud i samarbeid med AOF, en finansieringsform vi kan anta har vært gjeldende for de andre tre valgfilmene også. Den naturlige fordelingen av utgiftene, ville nok være at lokalpartiet bekostet råfilm og laboratorieutgifter, mens AOF dekket Per Lies utgifter og stilte kamera vederlagsfritt til rådighet. På den måten skulle man kunne komme ned på et akseptabelt utgiftsnivå for filmen.

Om de tre andre filmene vet vi atskillig mindre. Valgfilmene fra Drammen, blir bare overfladisk omtalt i referat i «Fremtiden» der vi får vite at den «tydeligere enn ord viste alt som er forsømt her i Drammen» (Drammen hadde borgerlig flertall). Interessant i denne sammenhengen er forresten å merke seg at Sigurd Evensmo i sine

memoarer «Inn i din tid» nevner at han deltok aktivt i kommunevalget i Drammen i 1934 uten i det hele tatt å nevne denne filmen.

Den 29. september var det premiere i Folkets hus' festsal i Bergen på DNAs valgfilm «*Bergen i bilder*», men referatet fra møtet i Bergens Arbeiderblad kan bare si følgende om filmen:

«Den blev mottatt med interesse og slutningsappellen: 'Bergen for arbeiderne' utløste en kraftig klapsalve.»⁷⁾

Litt, men ikke meget, mer opplysende er omtalen av «*Vår bygd*», Akerpartiets valgfilm i Arbeiderbladet:

«Så fikk forsamlingen se Akers arbeiderpartis valgfilm. Den er meget instruktiv og gir en rekke karakteristiske bilder fra Aker, omtaler partiets arbeid, de saker det kjempet for i bygden, og retter en kraftig appell om oppslutning om arbeiderpartiets arbeidslinje.»⁸⁾

Av dette går det fram at det har dreid seg om en ren dokumentarfilm, noe vi også kan anta for Bergens- og Drammensfilmen. Buskerudfilmen later til å ha vært den mest forseggjorte, i den grad dette er mulig for en mann som skal lage fire filmer på en måned. Den har sannsynligvis også vært den filmen som Per Lie først startet på, iflg. opplysningen om opptakene fra et møte på Hønefoss første uke i september, måneden Per Lie hadde sin permisjon i. En film om Stavanger var planlagt men ble ikke realisert.

Med disse fire valgfilmene ble den agitatoriske fordelen med 16 mm-mediet for alvor klar, ikke minst de muligheter man nå hadde for å lage film lokalt. Disse erfaringene ble fulgt opp med en økt virksomhet på dette området i 1935.

«Jeg er ung»

Nordmarka en søndag. Erling, en ung arbeider, er på tur med ei venninne. De slapper av i naturen, bader, lager mat og kaffe.

Fra denne tilsynelatende idyllen føres vi over på mandagen, arbeidsdagen. Erling og kameraten Robert tørner ut for å dra på jobben, et maskinverksted. Innskrenkninger på bedriften – de yngste må gå. Erling og Robert på vei hjem etter å ha blitt oppsagt, de passerer en kinoplakat, kamera hviler litt på tittelen «*Ærer de unge*».

Førstesideoppslag i Arbeiderbladet: «100000 arbeidsledige ungdommer under 30 år.»

Erling og Robert skiller lag, også senere får vi snart vite. Erling går for fullt inn for arbeideridrettsbevegelsen. Robert tyr til flaska. Dokumentarinnsalg fra AIF-stevne der Rolf Hofmo taler til ungdommen om arbeideridrettens betydning. På vei hjem fra stevnet finner Erling og jenta Robert liggende full i grøftekantene.

Jakten på arbeid – lange vandringer, avslag, negative telefonsamtaler, skilt på verksteddører som kan fortelle at det ikke finnes ledige jobber.

Erling har gått så lenge arbeidsløs at han ikke lenger kan få arbeidsledighetsbidrag. Mora, en enke, minnes hvordan faren mistet livet i en arbeidsulykke. Tilbakeblikk: Erlings far står ved en stor valse, noe er galt, han forsøker å rette på det, men blir dradd inn i maskineriet. «*Arbeidet drepte far din, mens du ikke kan få en dags arbeid.*» Erling: «*En skam for menneskene! Men en forandring skal komme! Vær sikker! Skal ikke jeg ta hevn for oss begge, far?*»

Det blir bedre tider for verkstedet. Erling blir tatt inn i jobben igjen, men nå brygger det opp til lønnskonflikt. Arbeidskjøperen forlanger 20% lønnsnedsettelse, fagforeningen viser til at aksjonærene får utbetalt 10% utbytte og nekter å gå med på kravet. Resultatet blir lockout. Erling står på gata igjen, denne gang sammen med sine fagforeningskamerater.

Verkstedet har tatt inn streikebrytere som blir eskortert inn i fabrikkens beskyttet av væpnet statspoliti. Erling går på egen hånd etter lederen for streikebryterne og vil stoppe ham. Det viser seg at denne karen er bevæpnet han også og han trekker en pistol mot Erling. Etter et dramatisk slagsmål klarer Erling å avvæpne streikebryteren. Presset mot streikebryterne virker, de gir seg og bedriften blir tvunget til å forhandle igjen med det resultat at fabrikkportene igjen kan åpnes. Klipp fra et demonstrasjonstog innleder avslutningsmontasjen:

«*Fram på ny – for arbeid, brød og frihet.*»

«*La kampsignalene lyde!*» Klipp til signalhorn og trommer.

«*Blås vind, fei storm!*» Klipp til tre i storm, treet knekker.

«*Resk landet for filler og uniformer!*» Hatter og klesplagg farer i en støvsky på en vei. En uniformslue kommer trillende i vinden.

«Riv rønner og brakker.» Sidelengs tilting av innstillingen av gamle, falleferdige hus. (De «faller» i bakken.)

«Et nytt, sosialistisk Norge skal reises!»

«Hjulene skal igjen settes i gang!» Klipp til snurrende hjul i maskinhall, gravemaskiner i arbeid og elektrikere som gjør i stand en maskin.

...

Denne debutfilmen til Per Lie er på mange måter oppsiktsvekkende, og det første som slår en, er den dristighet han har gått til verks med. Manus er temmelig krevende m.h.t. den fortellende sekvensen, til tross for det, er den løsningen han har kommet fram til av utpreget filmatisk karakter. Forbildene er mange, Per Lie har vært en god iakttaker av den samtidige arbeiderfilmen og har vært en god elev.

De filmer som tydeligst har satt sitt preg på denne ambisiøse 16 mm-produksjonen er, naturlig nok, «Hele folket i arbeid», videre «Kuhle Wampe» og Pudovkins «Moren» og «Storm over Asia». Det er særlig i avslutningssekvensen at inspirasjonen fra Pudovkin kommer tydelig fram.

Sekvensen der Erling leter etter arbeid ligger tett opp til de tilsvarende sekvensene i «Kuhle Wampe» og «Hele folket i arbeid». Her har Per Lie imidlertid gått sin egen vei med en telefonbokssekvens.

Den tradisjonelle «filmdramatikken» gjenskapes i scenen med slagsmålet, der oppdagelsen av at streikebryteren er bevæpnet leder opp til et dramatisk klimaks med Erlings avvæpning av ham.

Avslutningssekvensen er «russisk» montasje med tydelig Pudovkin-adresse, «stormmontasjen» på avslutningen av «Storm over Asia» og vårbruddet i «Moren». Spesielt legger en merke til den bokstavelige «rivingen» av gråbeingårdene, en effekt som er så åpenbar at kanskje bare en eksperimenterende amatør tør våge å bruke den. Det er i hvert fall ikke lett å finne filmatisk belegg for denne effekten i filmer som var tilgjengelige for Per Lie på denne tida.

Selvfølgelig går det også fram at det er et 16 mm-førstegangs amatørarbeid, noe annet ville være rart. Det gir seg først og fremst utslag i harde klipp, for korte eller for lange innstillinger, ustø kamerabevegelse og lignende begynnerfeil en har lov til å vente fra en autodidakt. De økonomiske begrensningene kommer også for en

dag, spesielt der fiksjon og realisme stiller store krav. Papphjelmene og de hjemmelagede uniformene til filmens «statspoliti» virker langt fra overbevisende. Allikevel blir amatørpreget i filmen trengt tilbake for de overraskende teknisk overbevisende detaljene i filmen.

Det er naturlig å sammenligne filmen med Aamots «Hele folket i arbeid», dels fordi denne utvilsomt har tjent som et forbilde for «Jeg er ung», men også fordi det tydelig går fram at også «Jeg er ung» skal fungere som en valgfilm. Den første mellomtittelen i avslutningssekvensen, «Fram på ny», var nettopp DNAs slagord for kommunevalget i 1934 og tittel på Johs. Jensens film for Oslo arbeiderparti.

Det som «Jeg er ung» først og fremst har overtatt fra Aamots film er den retoriske karakteren, som i Per Lies avslutning blir drevet atskillig lenger enn hos Aamot. Det er *kampen* som står sentralt i retorikken i avslutningsmontasjen. Av de seks parolene som settes fram i mellomtittels form, går fire på kamp («kampsignaler», «blås», «rensk», «riv») og to på oppbygging, og da med vekt på at det er et *sosialistisk* Norge som skal bygges opp.

Det kan pekes på flere årsaker til dette. For det første sto Per Lie atskillig friere overfor den «ansvarlige» DNA-politikken med sin film. Han kom dessuten fra det radikale AUF-miljøet, der forhåpningene til en sosialistisk DNA-politikk var større enn blant erfarne kommunepolitikere i moderpartiet som Aamot. Det ble imidlertid ikke reist noen innvendinger fra ledende DNA-hold mot filmens karakter, og det er typisk at filmen ble flittig brukt i AOFs filmdistribusjon fram til krigen.

Ellers er den mest iøynefallende forskjellen fra «Hele folket i arbeid» den dominerende plass fiksjonsdelen inntar. Skildringen av arbeidsløsheten er helt og holdent gjengitt gjennom fortellingen om de to ungguttene og hvordan de reagerer på sin situasjon. Det er grunn til å tro at denne skildringen, som utvilsomt gjenga situasjonen for tusenvis av arbeidsløs ungdom i byen, gjorde sitt til at «Jeg er ung» ble den mest viste filmen på AOFs filmliste for 1934.

«Jeg er ung» er en film som i kraft av sine overbevisende realistiske skildringer, sin dristige og eksperimenterende teknikk og sin oppsiktsvekkende produksjonsbakgrunn må kunne regnes blant de mest verdifulle klassikere i norsk film.

1935 – kronår og nedtrapping for 16 mm-virksomheten

Året 1935 ble kronåret for AOFs 16 mm-produksjon. Vi vet med sikkerhet av 9 16 mm-produksjoner fra dette året, i tillegg til disse er det ytterligere 4 filmer som kan antas å høre med til AOFs 16 mm-filmproduksjon. Sentralt i dette årets filmarbeid, står arbeidet med å lage propagandafilmer for arbeiderpressen, noe vi skal komme nærmere tilbake til.

For å ta de andre «sikre» 16 mm-produksjonene først, ble det tidlig på året 1935 lagd en film fra vårsildfisket på Rogalandskysten med tittelen «*I ditt ansikts sved*». Regissør for denne filmen var *Haakon Lie* som gjorde opptakene utenfor Karmøy i mars/april. Han hadde første gang hatt erfaring med AOFs kamera året før, da han laget en reportasje fra den første arbeiderreisen til England, en film som siden ble å finne i AOFs utlåns katalog. Det har ikke lyktes å finne noen nærmere beskrivelse av «*I ditt ansikts sved*» enn den vi finner i filmfortegnelsen for 1936: «En film om de norske fiskeres hårde kamp for tilværelsen.» Ellers vitner temavalget om DNAs økende interesse for yrkesgrupper utenfor industriproletariatet.

En slik yrkesgruppe var skogsarbeiderne og nettopp innenfor denne yrkesgruppen fant noen av de hardeste arbeidskampene i 30-åra sted. Skog- og Landarbeiderforbundet ble opprettet i 1927, etter at tidligere forsøk på en skikkelig organisering av alle skogbruksarbeiderne hadde slått feil, og den nye organisasjonen fikk sin første ildprøve gjennom de to store konfliktene i Julussa og Austmarka i 1927 og 1928. Fra 1927 til 1937 økte medlemsstokken i dette forbundet fra 2300 til over 29000 og var det særforbund innenfor LO som kunne vise til størst vekst.

Det er derfor naturlig at den andre «yrkesfilmen» AOF produserte i 1935, «*Skogens menn*» av Per Lie, nettopp omhandlet denne gruppa. Denne filmen har vi et utmerket referat fra i «Sørlandet» fra høsten 1935.

«Det er 300 meter smalfilm optatt vesentlig i Østerdal, og en kan si at filmoperatøren formelig har kjempet med sig selv for å få en ganske saklig, nøktern fremstilling av selve arbeidsvilkårene, ikke et øieblikk kvalt eller fordunklet av agitatoriske

overdrivelser. Vi møter skogsarbeideren fra han står tiggende på trappen til skogeierens hus for å be om arbeid, vi ser ham i snøfokk og i fint, stille vintervær, da silkesnøen gyver for de fallende trær, vi ser ham i kojens primitive «hjem», vi finner ham liggende nedfelt under et tre, mens kameratene iler til hjelp, vi ser kjørereren som lesser på så hans hest sliter sig næsten til døde, fordi lønnen er så knapp at så store lass må til, vi ser hesten skli nedover de hengbratte bakkene etter vinterveien, mens lasset henger stort og truende over – – –

Så kommer vi til fløterne, og her er en rekke aldeles ypperlige bilder, ikke minst er «kulissene» helt glimrende: fine naturstemninger, fra den hissige skummende lille fjellbekken, hvor tømmeret stryker for fulle seil, til den dovent glidende Storelva, hvor tusener av tylvter ligger tett pakket, til dammen.

Vi åpner dammen, og tømmerstokkene kastes i hvirvlende dans utfor og når lensen. Vi følger stokken til dampsgen, hvor det blir fine bord og planker, og vi titter også inn på en papirfabrikk, hvor materialet blir enda mer foredlet.»⁹⁾

Hvis de andre 16 mm-filmene hadde hatt like begeistrede impresjonistiske omtaler, hadde det ikke vært noen sak å danne seg et bilde av denne virksomheten!

300 meter 16 mm film kjørt med 18 b/s tilsvarer en spilletid på over en halv time, noe som må ha vært nødvendig for å kunne skildre det som blir beskrevet i referatet. Det er ellers interessant å merke seg at Per Lie i denne filmen tydeligvis har holdt seg til dokumentarformen, uten noen «rammefortelling». Like interessant er referentens forsikring om at filmen ikke et øyeblikk blir «kvalt eller fordunklet av agitatoriske overdrivelser», et utsagn som tyder på en viss forhåndsskepsis.

Det går fram av referatet av filmen, at den er tatt opp over et lengere tidsrom, noe som har vært nødvendig for å få med de forskjellige faser i skogbruksarbeiderens arbeidsliv. Opptakene fra selve hogginga er sannsynligvis gjort i Østerdalstraktene på seinvinteren 1935, da brødrene Lie var på agitasjonsturné for AOF i Nord-Østerdal og bl.a. spilte inn en avisfilm for «Arbeidets Rett» på Røros.

Ellers har denne filmen utvilsomt fungert bra som bakgrunnsmateriale for Olav Dalgards «Det drønner gjennom dalen» to år senere. Artikkelen i «Sørlandet» er ellers utstyrt med to bilder fra filmen. På det ene ser vi en skogsarbeider i gang med rotflekking, på det andre et interiør fra ei koie.

I den samme artikkelen i «Sørlandet» finner vi også en henvisning til en tredje film fra norske arbeidsfolks hverdag utenfor industrien, det hevdes her at AOF også har laget en film på linje med de nevnte om fiske og skogsdrift og hvalfangsten i Sørishavet. I filmkatalogen for 1936 finner vi under «Stumfilm – Smalfilm» en film med tittelen «Efter hval i Sydishavet», «En film som viser hvalfangernes slit. Spilletid 1/2 time». Hvis det virkelig dreier seg om en av AOFs egne 16 mm-produksjoner, kan man bare gjette på hvordan den er kommet til, om nå kameraet ble lånt ut til en hvalfanger før toktet, om det har eksistert et annet kamera, eller om det dreier seg om et initiativ fra annet hold.

Vi kjenner heller ikke opphavsmann til reportasjefilmen fra AOFs andre studietur for arbeidere, denne gang til Belgia – «*Arbeiderreisen til Belgia*».

Tre filmer fra 1935 hersker det en del tvil om hvorvidt det dreier seg om 16 mm- og dermed sannsynligvis Per Lie-produksjoner, eller om det er 35 mm-produksjoner. Alle tre filmene er bevart i stumme 16 mm-utgaver, uten at dette kan sees på som noe bevis for at råfilmen har vært 16 mm. Imidlertid finner vi filmene oppført utelukkende som 16 mm-filmer i AOFs filmkatalog for 1936, noe som skulle tilsi at det dreier seg om originale 16 mm-produksjoner.

«*Arbeider- og bondetoget*» er en reportasjefilm fra den store demonstrasjonen til støtte for Nygaardsvolds regjering som ble arrangert i Oslo 2. juni 1935 under parolen: Vakt om arbeiderstyret, by og land, hand i hand. Mer enn 60000 deltakere gikk i det store demonstrasjonstoget som samlet folk fra Oslo og bygdene på Østlandet. Demonstrasjonen skulle besege den nye alliansen mellom bønder og arbeidere som kriseforliket implisitt innebar.

Filmen er en 20 minutters reportasjefilm med korte glimt fra arrangementet. Folk drar inn til Oslo med båt, buss og tog for å samles på Youngstorget. Det blir tid til en rask sightseeing før selve toget. På Festningsplassen ved Akershus får vi se glimt av talerne i

aksjon, Torp, Tranmæl og Nygaardsvold og det hele blir avsluttet med en turnoppvisning av AIF-idrettsmenn.

De to andre filmene var begge propagandafilmer av en ny type for arbeiderbevegelsens filmskapere, filmer som skulle *forsvare* resultatene av Arbeiderpartiets politikk. «*Arbeiderregjeringen*» (eller «Med arbeiderregjeringen til bedre kår») er en film om Nygaardsvoldsregjeringens første tid. Den åpner med begivenhetene i forbindelse med regjeringsskiftet.

Så gjentas påstandene om borgerlig vanstyre fra «Hele folket i arbeid», det blir pekt på krisa på landsbygda og den høye prisen på industrivarer. Elendigheten blir illustrert ved hjelp av bildestatistikk. Så presenteres arbeiderregjeringens mottiltak, statsgaranti til ny industrireising, økt byggeaktivitet, forskjellige former for nødsarbeid for å hjelpe på arbeidsløsheten. Filmen har relativt lite personlig preg og opphavsmann til filmen kjenner vi ikke.

I «*Oslo under arbeiderstyre*» er det kommunalpolitikken som står i fokus. Filmen åpner med scener av typen «byen våkner» – fiskerne kommer inn, arbeidsfolk går på jobben, fabrikkenes hjul begynner å snurre. Vi får så noen glimt fra forskjellige arbeidslivssituasjoner, bl.a. et opptak fra arbeidene med den nye Folketeaterbygningen. Så går filmen over til å skildre motparten til denne aktiviteten, klynger av arbeidsløse på gata og utenfor arbeidskontoret, særlig blir oppmerksomheten henledet på de mange unge arbeidsløse. Det opplyses at Oslo under arbeiderstyret har bevilget 1/2 mill. kr. til hjelp for arbeidsløse unge.

Så skildres den byggevirkosomhet som er satt i gang i Oslo sammen med de sosiale tiltak DNA har tatt initiativet til under sitt første år i flertall etter 34-valget. Boligproblemet illustreres ved innstillinger av gråbeingårder og løsningen presenteres først og fremst i form av virksomheten til OBOS. Vi får presentert «Oslo-frokosten», nybygning av bibliotek og rekreasjonsmuligheter.

Filmen er noe mer fragmentarisk enn den foregående. Den ble senere bygd inn som en del av kommunevalgfilmen for 1937, «By og land, hand i hand».

Hvis vi regner med de fire «tvilsomme», får vi med de ovennevnte filmene og de seks avisfilmene i 1935, en 16 mm-produksjon på ikke mindre enn 13. Denne anseelige produksjonen for 1935 skulle imidlertid også komme til å bety kulminasjonen av

AOFs innsats på dette området. I de resterende åra ble det bare produsert mindre reportasjefilmer fra AUF- og Framfylking-leirer, vi kjenner til to fra 1936 og det samme antall for 1937, for øvrig er det helt slutt på virksomheten.

Hva er årsaken til at 16 mm-mediet blir forlatt av AOF som filmproduksjonsmiddel på det tidspunkt da denne virksomheten er på sitt mest vellykte?

Vi kan finne flere svar på dette spørsmålet, det viktigste ligger i at AOF i 1935 med produksjonen av «*Samhold må til*» fikk en erfaring som ga mersmak på arbeid med 35 mm-film. Årsaken til at man i 1934 og 1935 nettopp satset så kraftig på 16 mm, var at 35 mm filmproduksjon var blitt vurdert og forkastet p.g.a. kostnadsnivået. I årsberetningen for 1934 ble det uttrykt på denne måten:

«Når det gjelder den fortsatte bruken av lydfilm er ikke utsiktene særlig oppløftende. Fremstillingsomkostningene er så store at det bare er ved ganske sjeldne anledninger at en arbeiderorganisasjon har råd til å spille inn en lydfilm.»¹⁰⁾

På et annet sted i den samme årsberetningen heter det om den lille lydfilmen fra et møte der Oscar Torp talte, «Vår kamp»:

«... Filmen blev vellykket, men som all lydfilm – meget kostbar.»

Det var derfor all mulig grunn for AOF å satse på det billigere om enn mindre prestisjebelagte smalfilmmediet, noe som da også ble gjort. Men eksperimentet med «*Samhold må til*» viste at det var mulig å lage forholdsvis rimelig 35 mm-lydfilm, takket være det lille filmselskapet Norsk lydfilm A/S, og det viste også muligheten av å bruke etablerte skuespillere med sympatier overfor arbeiderbevegelsen i slike filmer. Dessuten var gjennomslagskraften for denne filmen så stor at man ikke var i tvil om at merkostnadene ved en slik produksjon ville lønne seg.

Situasjonen 16 mm/35 mm må ha blitt vurdert som et enten/eller, og her ligger nok den fremste årsaken til at 16 mm-arbeidet etter to år praktisk talt ble nedlagt. En medvirkende årsak til dette var at man hadde oppdaget mulighetene for å ta opp film i det «profesjonelle» 35 mm-formatet og så kopiere ned til 16 mm for å øke distribusjonsmulighetene på denne måten. Her kommer så den

store satsingen foran 36-valget inn, da AOF sentralt gikk til innkjøp av 20 framvisningsapparater for 16 mm-lydfilm. Dette innebar at man for å utnytte disse fullt ut var avhengig av filmer nedkopiert fra 35 mm-lydfilm. Produksjonsmuligheter på 16 mm-sida for lydfilm fantes ennå ikke.

En bør også huske på at dette var i lydfilmens første fem-seks år i Norge, da det faktisk at en film «talte» i seg selv var en attraksjon. Når man så attpåtil kunne få den «talende» filmen ut i de små Folkets Hus-salene rundt omkring, gjerne før den lokale kinoen hadde fått lydfilmapparat, sier det seg at AOF hadde mange argumenter på hånden for å trappe ned den store egenproduksjonen av 16 mm-stumfilm.

En subjektiv faktor i denne sammenhengen kan også ha vært Per Lies egen arbeidskapasitet. Vi vet at han var opptatt med den voksende TRAM-gjengbevegelsen og arbeider-teatret for øvrig. I hvert fall står han ikke fram som noen aktiv deltaker i det store filmarbeidet som ble gjort i AOF i åra etter 1935, noe som det kanskje er grunn til å beklage.

Imidlertid blir 1935 stående som et år der Arbeidernes Opplysningsforbund og Per Lie til fulle viser hvilke muligheter som lå i 16 mm-mediet innenfor arbeiderfilmen. Det mest interessante eksemplet på dette er de fem lokale avisfilmene Per Lie laget dette året.

Film fra grasrota – avisfilmene fra 1935

I årsberetningen for AOF fra 1935 heter det:

«Vi har i år arbeidet videre med våre egne småfilmer. Til bruk for agitasjonen i arbeiderpressen har vi således laget filmen «Opmarsjen». Små avisfilmer har vi også laget for Kongsvinger Arbeiderblad, Vestfold Arbeiderblad, Arbeidets Rett og Hamar Arbeiderblad. 'Sørlandet' har vi også hjulpet i vei med en egen filmoptagelse. Disse små, lokalt pregede filmer har alle uten undtagelse gjort sin gode nytte i avisagitasjonen.»¹¹⁾

«Opmarsjen» har sannsynligvis blitt laget av Per Lie rundt årsskiftet 1934/35 og forbildet har utvilsomt vært den tyske SPD-filmen

«Im Anfang war das Wort» som i 1931 ble distribuert i en kopi av «Arbeiderbladet» i forbindelse med en agitasjonskampanje for avisa dette året.¹²⁾

Ifølge et kort handlingsresymé viser den

«... partiets, fagbevegelsens og partipressens vekst fra den aller første spede begynnelse og frem til i dag. En rekke av arbeiderbevegelsens fremtredende menn, både nulevende og avdøde, passerer revy, vi får se arbeiderpressens utvikling fra den hånddrevne presse som 'Vårt Arbeide' ble trykt på, frem til det imponerende tekniske vidunder som besørger fremstillingen av 'Arbeiderbladet'.¹³⁾

Dette skulle tyde på at man i stor grad har kopiert opplegget fra «Im Anfang war das Wort», men uten å ta med denne filmens lille rammefortelling. Når det gjelder de «fremtredende menn», vet vi ikke noe om hvorvidt dette dreide seg om stillsbilder, dokumentaropptak eller små, spilte innslag.

Denne filmen var nok først og fremst beregnet på en kampanje Oslo arbeiderparti hadde satt i gang for «Arbeiderbladet». I årsberetningen for Oslo arbeiderparti fra 1935 heter det:

«Agitasjon for Arbeiderbladet»:

«I et sirkulære blev foreningene anmodet om å arrangere møte med foredrag om 'Propaganda og presse' og med fremvisning av filmen 'Opmarsjen'. Det blev holdt 35 slike foredrag i 1935.»¹⁴⁾

Imidlertid fikk man ganske snart også ideen til å utvide denne kampanjen til også å gjelde andre arbeiderpartiaviser. Erfaringene fra de lokale valgfilmene året før gjorde at man ikke først og fremst satset på stordistribusjon av «Opmarsjen». Det ble i stedet til at man gikk ut for å lage filmer om fem mindre arbeiderpartiaviser.

Disse avisfilmene ble til et glimrende eksempel på hvordan 16 mm-formatet kunne fungere som desentralisering av propaganda-filmarbeidet. Riktignok sto fortsatt Per Lie ansvarlig for filmarbeidet, men det er åpenbart at manus er laget med de gjeldende avisredaksjonene som hovedkraft.

Den første avis som sto for tur, var «Kongsvinger Arbeiderblad» der den kampglade Aksel Zachariassen var redaktør. Denne avisa

hadde vært på konkursens rand da Zachariassen tok over i 1931, men var i 1935 igjen på vei oppover.

Ved et tilfelle kan vi i dag i denne filmen om «Kongsvinger Arbeiderblad» se eksempel på hvordan disse «grasrot»-filmene kunne se ut. Kopien av filmen ble etter de første visningene var unnagjort overlatt til sekretæren i det lokale arbeiderungdomslaget, Martha Eriksen, som oppbevarte den sammen med andre lagseffekter. Da krigen kom, fikk hun beskjed om å kvitte seg med dette materialet, og hun gjemte det unna på en låve. Der ble det liggende, fram til høsten 1976, da avisa, som nå het «Glåmdalen» skulle markere sitt 50-års-jubileum, og man begynte å lete etter stoff som kunne ha forbindelse med dette jubileet. Dermed kom «Kongsvinger Arbeiderblad»s film fra 1935, «*Vår avis*» igjen til å oppleve filmprosjektørens lys. «Glåmdalen» sørget for å få trukket et visningskopi av denne filmen, slik at man i dag har bevart to av Per Lies mange filmer for den norske arbeiderbevegelsen fra før krigen.

Filmene er uten tittel, noe som har sammenheng med at den ved de første visningene var blitt klipt sammen med «Opmarsjen», slik at filmen om Kongsvinger Arbeiderblad skulle oppfattes som en del av denne. Den samme framgangsmåten var også planlagt for de andre lokalavisene.

Kongsvingerfilmen innledes med mellomtittelen: «*Hvordan arbeider nu en slik lokalavis?*» Deretter følger en overtoning til et eksteriør av redaksjonslokalene til Kongsvinger Arbeiderblad midtvinterstid. Deretter et interiør fra redaksjonen, med Aksel Zachariassen ved redaktørpulten. Etter en innstilling fra avisas klisjéarkiv følges produksjonsgangen fra setteriet, en maskinsetter i arbeid, håndsetting av overskrifter, korrekturlesning av en annonse om en «pressematiné», klipp til pressa, avisa kommer ut, blir pakket og avlevert til avisbudet.

Av denne sekvensen går det fram at Per Lie er blitt en atskillig dyktigere filmklipper siden «Jeg er ung», montasjen glir lett og naturlig. Etter å ha presentert avisa på denne måten brukes nå distribusjonen av avisa til å gi et bilde av distriktet:

«*Den ferdige avis sendes rundt i de tusen hjem. Til gårdbrukeren*». Avisbudet legger avisa i postkasse ved en mindre gård. «*Til arbeideren*». Ved bedriftsporten til en lokal bedrift (sag/høvleri?) der vi ser hjulene stanse og arbeiderne samles omkring avisa i por-

ten. Så følger et utsnitt personer som skal være representative for avisas leserkrets, gamle og unge, og for de lokale begivenheter som har sammenheng med avisa, vi ser et glimt fra et skirenn.

«Overalt trenger den frem med sin opplysning. Dette nødvendigjør at avisen får sine faste holdepunkter i distriktet. Denne mellomtittelen fungerer som en innledning til en oversikt over avisas dekningsområde gjennom forskjellige innstillinger av landskap i Kongsvingertraktene. Området vises også på et kart og et glimt av Solørbanen og et gatebilde fra Flisa gir inntrykk av utbredingsområdet for avisa.

En kort historisk sekvens innledes med mellomtittelen «Dette store apparat kjempet seg frem gjennom store vanskeligheter». I så måte følger filmen mønsteret fra «Opmarsjen». Vi får se den lille hytta der den første forløperen for avisa, «Solungen», ble satt i gang i 1907 og noen av pionerene fra denne virksomheten blir presentert slik de er i 1935. En annen forløper «Glommendalens Socialdemokrat» blir også presentert. Etter denne korte historiske oversikten kommer så turen til sluttappellen.

Den blir besørget av Per Lies andre hjertebar, Tramgjengen. Fra avisreferatene vet vi at Tramgjengen til arbeiderungdomslaget i Kongsvinger hadde innøvd et eget talekor med tittelen «Vår presse» og det er meget som taler for at det er dette talekoret vi får se Tramgjengen oppføre. I avisa omtales det som et «bevegelses-talekor». Framføringen av talekoret blir selvfølgelig noe svekket av det faktum at her dreier seg om en stumfilm, men avslutningseffekten har i hvert fall Per Lie sørget for: en dobbelkopiering, der en av hornblåserne i Tramgjengen står kopiert over en innstilling av en førsteside på Kongsvinger Arbeiderblad og opptoning til sluttappellen «Fram for Kongsvinger Arbeiderblad!».

Denne siste effekten, sammen med overtoningen i begynnelsen av filmen, gir en pekepinn om at Per Lie ikke lot være å bruke laboratorieeffekter i filmene sine. Det gir også klar beskjed om at han brukte originalen utelukkende som arbeidskopi og original og ikke som visningskopi.

Filmene hadde premiere på Kongsvinger 3. februar 1935, slik at opptak, klipping og kopiering må ha vært gjort unna i løpet av januar, uten at det later til at dette har virket altfor hemmende på Per Lie. Januar er heller ingen særlig gunstig tid å gjøre filmopptak på

med lite dagslys og ellers vanskelige opptaksforhold. Det er derfor interessant å legge merke til at eksponeringen stort sett er god gjennom hele filmen, også ved scener tatt utendørs i mørke som f.eks. scenen med fabrikkarbeiderne i porten. Her er det tydelig at han har brukt en sterk utendørslampe som har gitt tilstrekkelig lys for opptak. Det samme gjelder et par andre utendørsscener.

Den ble vist i distriktet til «Kongsvinger Arbeiderblad» i løpet av februar og ble overalt godt mottatt. Premieren på Kongsvinger omtales som en «publikumsrekord» i distriktet. Ved pressematineen på Flisa, var det riktignok Tramgjengen som vakte størst begeistring, men:

«Filmen ble naturligvis også gjenstand for stor interesse og denne gav sig meget sterke og tydelige utslag da de lokale medvirkende som befant sig ned i salen, viste sig på lerretet.»¹⁵⁾

Akkurat i dette siste momentet lå nok noe av de lokale filmenes største attraksjonsverdi. Filmens fjerne verden ble plutselig meget nær i det sparkstøttingene på Flisa dro over lerretet.

Det kan være grunn til å anta at Per Lie benyttet anledningen når han først oppholdt seg i skogsarbeidstrakter å gjøre de opptakene fra hogsten som senere ble brukt i «Skogens menn».

Etter «Kongsvinger Arbeiderblad» kom turen til «Hamar Arbeiderblad» som hadde premiere på sin film i forbindelse med avisas jubileum 26. mars 1935. I referatet fra festmøtet går det fram at man først viste den tyske «Den var vår denne jord» og deretter

«... en film om det daglige liv i Hamar Arbeiderblad hvor avisens folk var filmet i sitt arbeide i de forskjellige avdelinger. Filmen var ledsaget av noen vellykkede opptagelser fra byen og dens arbeidsliv.»¹⁶⁾

Det later til at Per Lie her stort sett har fulgt opplegget fra Kongsvinger med unntak av Tramgjengopptreden. Av et senere kort referat, går det fram at filmen ved de øvrige visninger var blitt klipet sammen med «Opmarsjen», slik som på Kongsvinger.

Om de to filmene for «Vestfold Arbeiderblad» og «Sørlandet» har det ikke vært mulig å finne noe. Derimot kan man av

«Arbeidets Rett» lese litt om den virkning filmarbeidet hadde på Røros og i Nord-Østerdal.

Takket være avisreportasjene har vi her fått et lite innblikk i bakgrunnsarbeidet for filmen. Fra 20.4.1935 og ei uke framover hadde AOF en agitasjonsturné med kursvirksomhet i Røros og Nord-Østerdalsbygdene. Ved et åpent festmøte på Røros holdt Haakon Lie lysbildeforedrag om opplysningsarbeidet, ved et tilsvarende arrangement i Alvdal ei uke senere, var det Per Lie som holdt festtalen og sto for framvisning av filmene «Jeg er ung» og «Panserkrysseren Potemkin». Hver kveld i løpet av denne uka hadde de to drevet kursvirksomhet i forskjellige bygder, men det hadde også blitt tid til annet, for 31. oktober har «Arbeidets Rett» en leder med den stolte tittelen «*Vår avisfilm*»:

«Vår avis lot som bekjent i vår innspille en film i avisens distrikt. Mange vil nok erindre fra påskedagene, at de så noen mystiske menn, som travet rundt alle steder i Bergstaden og ellers rundt i distriktet i Øvre Gauldal og N. Østerdal, holdende op for øiet et blankt, skinnende apparat som det suret og kneppet fordektig i.

Det var filmfotografene som optok vår film. Mange var kanskje filmaktører disse dager, uten at de visste om det.

Her i våre lokaler herjet disse karene en hel dag. Ingenting av det vi foretok oss denne dag kan holdes dulgt lengere. Film og fotoapparat har nok avslørt oss grundig.

Likedan gikk det overalt disse karene for. I verksteder og fabrikker, privathus og forsamlingslokaler her i Bergstaden var de innom og fikk et og annet med på filmen. Turiststrømmen i gatene, alle de mest karakteristiske steder i «denne verdens rareste by», som turistene skriver hjem når de er her oppe, er forevige og vil bli forevist for de som vil se filmen.

Ute i distriktet er det gått likedan. Det er tatt en mengde bilder fra Singsås i nord og til Folldal og Alvdal i syd. Vi kan f.eks. nevne det vidunderlige vakre skue fra Fjesetbakkene i Singsås med Gaula og Osøybrua i dalbunnen og Våttåsen i bakgrunnen, Eggafossen om Storhåmåren i Svøljen, fra grube og flotasjonen oppe på Storzartz, det store renskue på Femunden 1. påskedag. Fra Havsjøen sagbruk osv. osv. nedover Østerdalen helt til Folldal, hvor en vil få se det industrielle anlegg der oppe. Selvfølgelig er det ellers i filmen med en hel rekke ting som vi ikke kan regne op her.

Vi er sikker på at ingen lignende film er innspillet her oppe før. Denne filmen er som skåret direkte ut av det arbeidende liv, midt i en hverdag. Den er innspillet av og for det arbeidende folk.»¹⁷⁾

Avisa holder i dagene etterpå leserne godt underrettet om hvilken enorm suksess filmen har vært. Ved premieren på Røros ble dørene åpnet kl. 20.30 og kl. 20.45 måtte de stenges, da var lokalet overfylt. Fra Tynset ble det meldt om to overfylte forestillinger og det blir også meddelt at det er det største møte som noensinne er blitt holdt i møtelokalet «Fram». Etter at visningene i Nord-Østerdal og Gauldal er unnagjort, kan «Arbeidets Rett» stolt oppsummere at over 4000 mennesker har sett filmen og tre dager etter filmens første visning har avisa kunnet notere seg 19 nye abonnenter, noe som beviser filmens virkning.

I referatet fra visningen på Støren får en et litt mer strukturert bilde av filmen enn den begeistrede skildringen på lederplass i «Retten»:

«Avisens utvikling fra den bare så måtelig teknisk utstyrte 'Mauren' til den fullt moderne 'Arbeidets Rett' i dag, blev sett med stigende interesse. Turen gjennom avisens distrikt, synet av vår velorganiserte medarbeiderstab, de mange vakre naturscenerier, samenes lek blandt sine reinsdyr på Femund, de korte trekk fra grubelivet, og ikke minst sceneriene fra Bergstadens og distriktets arbeidsliv, blev alt mottatt med den mest uforbeholdne anerkjennelse.»¹⁸⁾

Det går tydelig fram at filmen har vært litt av en lokalbegivenhet i Rørosområdet denne høsten og den enorme lokale interessen for film om egne forhold viser med all ønskelig tydelighet at de lokale avisfilmene kunne ha blitt et vellykket permanent tiltak.

Nå skjedde ikke dette, av grunner vi har skissert ovenfor, og en kan heller ikke bebreide AOF at de ikke så disse mulighetene på dette tidspunktet, da de gjennom «Samhold må til» hadde funnet fram til en måte å heve det tekniske nivået på arbeiderfilmen på.

Dette første forsøket på å framstille film på «grasrotnivå» dekkes virkelig godt av ordene i «Arbeidets Rett» om film «innspilt av og for det arbeidende folk». Den senere arbeiderfilmproduksjonen skulle ikke vike fra dette prinsippet, men den lokale entusiasmen var det fra da av ikke lenger plass til i arbeiderfilmen.

Noter

1. Olav Dalgard, *Samtid*, Oslo 1973, s. 178
2. Einar Gerhardsen, *Unge år*, Oslo 1974, s. 205
3. Litt om Per Lie og Tramgjøengene i Olav Dalgard, *Samtid*, op.cit., s. 178
4. Olav Dalgard i brev til forf. 27.7.1976
5. *AOF Beretning 1934*, s. 65
6. *Fremtiden*, 20.9.1934
7. *Bergens Arbeiderblad*, 1.10.1934
8. *Arbeiderbladet*, 24.9.1934
9. *Sørlandet*, 30.9.1935
10. *AOF Beretning 1934*, s. 61
11. *AOF Beretning 1936*, s. 38
12. *DNA Beretning 1931*, s. 36
13. *Kongsvinger Arbeiderblad*, 11.2.1935
14. *Oslo arbeiderparti årsberetning 1935*, s. 7
15. *Kongsvinger Arbeiderblad*, 11.2.1935
16. *Hamar Arbeiderblad*, 1.4.1935
17. *Arbeidets Rett*, 31.10.1935
18. *Arbeidets Rett*, 26.11.1935

Tillegg Norsk arbeiderfilm 1928 – 1940 En filmografi

- 1928 Uten tittel. Valgfilm til kommunevalget i Oslo.
Regi: Kristoffer Aamot. 35 mm/stum. Kopi tapt.
- 1930 «*Frem til seier*». Valgfilm til Stortingsvalget.
Regi: Kristoffer Aamot? 35 mm/stum. Kopi tapt.
- 1930 «*Landsarbeiders:evnet i Nidaros (Trondheim)*».
Ukjent opphav. 35 mm/stum. Kopi tapt.
- 1931 3 valgfilmer til kommunevalget i Oslo.
Regi: Kristoffer Aamot. 35 mm/stum. Kopi tapt.
- 1933 «*Hele folket i arbeid*». Valgfilm til Stortingsvalget.
Regi: Kristoffer Aamot og Johs. Jensen. 35 mm/lyd.
Bevart 1 stk. 16 mm/stum-kopi. Norsk filminstitut
- 1933 Reportasjefilm fra 1. mai i Oslo.
Ukjent opphav. 35 mm/lyd. Kopi tapt.
- 1934 «*Vår kamp*». Tale av Oscar Torp på møte i Torshovparken.
Ukjent opphav. 35 mm/lyd. Kopi tapt.
- 1934 «*Filmen om vår bygd*». Valgfilm til kommunevalget i Aker.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1934 «*Buskerud i dag og i morgen*». Valgfilm til kommunevalget i Buskerud.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1934 «*Bergen i bilder*». Valgfilm til kommunevalget i Bergen.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.

- 1934 Uten tittel: Valgfilm til kommunevalget i Drammen.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1934 «*Arbeiderreisen til England*». Reportasjefilm.
Regi: Haakon Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1934 «*Jeg er ung*». Spillefilm.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi i Norsk filminstitutt. Ikke restaurert.
- 1934 «*Vårt daglige brød*». Spillefilm.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Samhold må til*». Spillefilm.
Regi: Olav Dalgard. Produksjon: Norsk lydfilm A/S for AOF. 35 mm/lyd. Ca. 2/3 av filmen er bevart på 16 mm-lydkopi i Norsk filminstitutt. Ikke restaurert.
- 1935 «*Arbeider og bondetoget*».
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Arbeiderregjeringen*».
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Oslo under arbeiderstyre*».
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Finnes som innslag i Norsk filminstitutts kopi av valgfilmen «By og land, hand i hand» fra 1937.
- 1935 «*Skogens menn*». Om skogsarbeid.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*I ditt ansikts sved*». Om sildefiske i Nordsjøen.
Regi: Haakon Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Arbeiderreisen til Belgia*».
Opphav ukjent. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Opmarsjen*». Om norsk arbeiderpresse.
Regi: Per Lie. 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1935 «*Vår avis*». Fem lokale avisfilmer for:
Vestfold Arbeiderblad. 16 mm/stum. Kopi tapt.
Arbeidets Rett. 16 mm/stum. Kopi tapt.
Hamar Arbeiderblad. 16 mm/stum. Kopi tapt.
Sørlandet. 16 mm/stum. Kopi tapt.
Kongsvinger Arbeiderblad. 16 mm/stum. Kopi «Glåmdalen»,
Kongsvinger og Norsk filminstitutt
Regi for alle filmene: Per Lie.
- 1936 «*Spania, Spania*». Fra den spanske borgerkrigen.
Regi: Haakon Lie. Kopi tapt.
- 1936 «*Norge for folket*». Valgfilm for bygdene.
Regi og manus: Helge Lunde. Produksjon: Norsk Lydfilm A/S for AOF. 35 mm/
lyd. Kopi 16 mm/stum i Norsk filminstitutt.
- 1936 «*Vi bygger landet*». Valgfilm for byene.
Regi og manus: Olav Dalgard. Produksjon: Norsk lydfilm A/S for AOF. 35 mm/
lyd. Kopi 16 mm/lyd NFI.
- 1936 Uten tittel. Reportasjefilm fra AUFs landsleir i Fevik.
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1937 «*By og land, hand i hand*». Valgfilm til kommunevalget.
Regi og manus: Olav Dalgard. Produksjon: Norsk lydfilm A/S for AOF. 35 mm/
lyd. Kopi 16 mm/lyd NFI.
- 1937 «*Oslo i bilder*». Valgfilm for Oslo arbeiderparti.
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Kopi tapt.

- 1937 Uten tittel. Reportasjefilm fra AUFs landsleir, Skjeberg.
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1937 Uten tittel. Reportasjefilm fra Framfylkingens landsleir, Stavern.
Regi: Per Lie? 16 mm/stum. Kopi tapt.
- 1937 – 1938
«Det drønner gjennom dalen». Spillefilm.
Regi og manus: Olav Dalgard. Produksjon: Norsk lydfilm A/S for AOF. 35 mm/
lyd. Kopi 35 mm og 16 mm NFI. Restaurert.
- 1938 *«Lenkene brytes»*. Spillefilm.
Regi: Olav Dalgard. Manus: Sigurd Evensmo.
Produksjon: Norsk lydfilm A/S for AOF.
35 mm/lyd. Kopi 35 mm og 16 mm NFI. Restaurert.
- 1939 *«Gyr i Norden»*. Spillefilm.
Regi og manus: Olav Dalgard. Produksjon. Norsk lydfilm A/S for AOF. 35 mm/
lyd. Kopi 35 mm og 16 mm NFI. Restaurert.